

ANÉMETEK LETELEPEDÉSE KÁRPÁTALJÁN
A XVIII-XIX. SZÁZADBAN
(Telephelyek, irányzatok, következmények)

A németek már a kora középkorban megjelentek Kárpátalján. A XII-XIII. században Beregszászon élők feltehetően Szászországból származtak. Bizonyosan Batu kán hódításai után jöttek ide a magyar király meghívására, a mongolok által kiirtott lakosság pótlására.¹ A második bevándorlási hullám akkor kezdődött, amikor a várost a császár gróf Schönborn Buchheimnek ajándékozta. Beregszászon 1730-1774 között 71, a Frankföldről és Würzburgból származó német család (350-400 fő) telepedett le. A szőlészettel és kézművességgel foglalkozók meg is honosodtak a városban.

A Viskre való betelepedésekről egy 1329-ben kelt oklevél tesz említést. Mivel Visk királyi (korona) városban élő telepeseket "Sachsen" (szász) néven említi, valószínű, hogy azok Szászországból származtak.² A következő századokban is folytatódott a németek beszívargása. Egy csoport német kőműves a XVI. században telepedett le.³ Számukra a király privilégiumot is adott. Ezek a németek azonban elmagyarosodtak. A XIX. század 70-es éveiben a szomszédos Romániából települtek át kőfaragók, kovácsok, asztalosok és építőmesterek.⁴

A német betelepedés a XVIII. század elején vált intenzívebbé, amikor Kárpátalján az 1703-1711. évi Rákóczi-szabadságharc leverésének következtében gazdasági és kulturális hanyatlás kezdődött. Ráadásul a császári hadsereg megtorlásai a szabadságharcban részt vett falusi lakossággal szemben olyan kegyetlenek bizonyultak, hogy az a vidék falvainak pusztulásához vezetett. Az életben maradt lakosság többsége a súlyos terhek elől az erdőkbe menekült, ahol földkunyhókban húzódott meg, más részük pedig új vidékeken keresett menedéket.

II. Rákóczi Ferencnek és támogatóinak hatalmas birtokait a császári hatóságok saját hadvezéreik és híveik között osztották szét. Így került 1726-ban a nagy területű szentmiklósi és munkácsi uradalom gróf Schönborn Lothár Ferenc mainzi érsek birtokába.⁵ E hatalmas, 40 km²-nyi birtokon a nagy erdőkön, legelőkön és szántóföldeken kívül egy igazán jelentős város (Munkács), három vár, hat mezőváros és 181 falu helyezkedett el. Az uradalom lakossága kb. 40 000 fő lehetett, minden km²-re 1000 lakos esett. A kis falvakban a lakosok ablaktalan faházakban éltek. Fő foglalkozásuk a földművelés és állattenyésztés volt. Főképpen árpát, zabot, babféléket vetettek, valamint juhokat, kecskéket legeltettek.

1719-ben a munkácsi uradalom 56 falujában csak 1031 földdel rendelkező jobbágy élt. Ők a földnek csupán egy részét tudták megművelni.⁶ Alsó-

Kerepecen pl. 1728-ban csak 6 földdel rendelkező és 2 föld nélküli parasztcsalád élt. Felső-Kerepecen szintén 6 család gazdálkodott 3,5 holdon, míg 6,5 hold föld megműveletlenül maradt. Kucsaván 3 hold területen dolgozott négy jobbágycsalád, közülük egy fő idős kora miatt már nem is volt munkaképes. Itt 1 bika és 1 tehén tartása jelentette az állattenyésztést.⁷ Lalovón 8 jobbágycsalád mindössze 3 hold földet művelt meg.

Az uradalom lakosságának csökkenése miatt a szántó 50 %-a sem volt művelés alá fogva. A jószágállomány is kevesebb lett: 1674-1715. években a lovak száma 83,3 %-kal, 1703-1729 között az ökrök és sertések száma közel 50 %-kal csökkent.

A helyi falusi lakosság mind szorosabb függőségbe került, a robot egyre inkább növekedett. A munkácsi-szentmiklósi uradalomban a lakosság 93 %-a élt jobbágysorban, évente 230 napot robotolt, magas adókat fizetett.⁸

Schönborn Lothár Ferenc négy hónappal a munkácsi uradalom megszerzése után elhunyt. A birtokot fivére, Schönborn Frigyes Károly, volt császári kancellár, bambergi és würzburgi püspök vette át. Magas rangú világi, egyházi méltóságként, államférfiként kevés ideje maradt arra, hogy személyesen foglalkozzon birtokával. Mégis nevéhez fűződik a nagyarányú telepítés, mivel 1730 tavaszán arra hivatkozva, hogy birtokának megműveléséhez még dolgozókra van szüksége, ő kapott engedélyt az udvartól arra, hogy kárpátaljai falvaiba 100 német parasztcsaládot telepítsen át.⁹ Megbízottai az ősi német falvakban és városokban: Bambergben, Mainzban, Regensburgban igyekeztek olyan földműveseket találni, akik munkaszerető, ill. a földet és az állattenyésztést magas szinten művelők hírében álltak, katolikusok voltak, és hajlandónak mutatkoztak az áttelepedésre. Az év végéig az első hullámmal érkezőkön kívül még 183 családnak engedélyezte Bécs a Kárpátalján való letelepülést.

Minden áttelepülő család utazási költségeire 100 forintot kapott, valamint engedélyt arra, hogy lovaikat, felszereléseiket, szerszámaikat, jószágait magukkal hozzák.¹⁰

Az új feltételeknek és lehetőségeknek a megismertetésében az áttelepülni szándékozókát segítették azok a helyi származású katonák is, akik már korábban jártak Munkács városban és a környező falvakban. Mjunster Péter pl., aki császári katona volt és Munkács környékén részt vett a Rákóczi-szabadságharc leverésében, egyike lett az elsőik között bevándorlóknak. Úgy tartják, tőle ered az a mondás, hogy "itt 50 forintból többet lehet kovácsolni, mint otthon 300-ból". A jó példa ösztönzőleg hatott a vállalkozó szellemű német parasztokra. Kedvező volt a hatása az ún. "Kivándorlási Szabályzat"-nak is, amelyet 1730-ban adott ki Schönborn Frigyes Károly hangsúlyozva, hogy a keleti birtokrészein olcsón lehet legelőhöz és szőlőültetvényhez jutni, mert ott minden romokban hever. Ahhoz, hogy a gazdasági élet helyreálljon, szükség van alkotó és szorgalmasan dolgozó

emberekre, akik itt letelepednének, meghonosodnának. Kezdetben azt is meghatározta, hogy 50, szakértelemmel rendelkező parasztszaládra van szüksége: 4 molnárra, 2 kovácsra, 2 szerelőre, 2 kocsigyártóra, 2 szabóra, 1 pékre, 2 bodnárra, 10 szőlőművelőre, 4 kőművesre, akik malmokat és lakóházakat tudnak építeni, valamint 1 asztalosra, 1 szabómesterre, 2 bőrkikészítőre, 1 lovászra, 1 üvegesre, 1 jó orvosra, vagy sebészre, 3 képzett erdőszre, akik egyetértésben tudnak élni és dolgozni.

Az első letelepedők között így sok volt az iparos. A bambergi Andreas Azelman pl. képzett vadász volt, aki négy éven át Franciaországban, két éven át Olaszországban, majd Magyarországon tanult. Johan Paulyust a szarvasok szakértőjeként ismerték. Ő ugyancsak különböző iskolákban kapott alsó- és felsőfokú képzést. Péter Mjanster - csiszoló, Gans (Hans) Vittman - deszkafűrészkezelő, Mishel Krampert - szabó, Andreas Kraus - bodnár, Hans - Georg Wajs - sajtoló, Hans Wolf - fodrász, Simon Kren - kovács volt.

A parasztok között sokan akadtak olyanok, akik szülőföldjükön tekintélyes jövedelemmel bírtak. Ilyen volt Simon Krámer, akinek a majorja évente 1200 Ft jövedelmet biztosított. Az áttelepedés előtt 3 évvel azonban 23 állatból álló állománya elpusztult, így eladósodott. Veszteségeit pótolni próbált szerencsét Munkácson.¹¹

Schönborn Frigyes Károly az új lakhelyen való házépítéshez minden egyes családnak 120x180 láb telket, valamint annyi megművelhető földet ígért, amennyit a frank normák szerint 2 lóval, vagy 2 ökörrel, valamint 6 napi munkával meg tud művelni. A jószágoknak pedig a közös legelőből különítettek el egy részt, mindezt ingyen. Ezzel szemben a letelepedők kötelesek voltak háziállatokat nevelni, szekeret és más gazdasági szerszámokat tartani, valamint 100 forintjuknak kellett lenni ahhoz, hogy családonként biztosíthassák munka- és életfeltételeiket. Az utazási- és vámköltségeket az uradalom vállalta magára.

A letelepedés első telén az új telepeselek tűzifát és terményeket ingyen kaptak. Dolgozniuk az uradalom számára hetente 1 napot kellett szekérrel, vagy 2 napot gyalog. A szerződés arról is említést tett, hogy ezeket a kötelezettségeket azonban készpénzzel meg lehet váltani. Lehetőségként szerepelt még, hogy mentesültek 6 évre az adók és 3 évre a tized fizetése alól. A szőlőtermelők ugyanilyen kötelezettségek alól 8 évre kaptak mentességet. A kézművesek és iparosok is ugyanannyi földet kérhettek, mint a parasztok.¹²

A Bambergből és Würzburgból áttelepülni szándékozók Regensburgban gyülekeztek, majd a Dunán uszályokon 14 nap alatt érték el Pestet. Itt találkoztak az uradalom megbízottjával. Munkácsra 1730. szeptember 9-én ért az első bambergi csoport (8 család, 55 fő).¹³ Szeptember 22-én megérkeztek az első würzburgiak is. Október 30-án pedig még 8, november 10-én 7, majd december 6-án újabb 2 család telepedett le Munkácson. Voltak az újonnan érkezők között aszta-

losok, kőművesek, szabók és sörfőzők.¹⁴ A városba így 1730-ban összesen 40 család, azaz 199 fő volt az új telepes. A következő évben még 5 alkalommal 150 fő, 1732-ben 26 fő, 1733-ban pedig további 5 fő érkezett.¹⁵

Az ezt követő években betelepülők között sokan voltak tehetősek. 1733. május 29-én pl. 15 olyan család nyilvánította ki Munkácsra való telepedési szándékát, amelynek összjövedelme 2025 forint, azaz fejenként 130 forint volt.¹⁶ 1741-ben újabb 5 család jelentkezett az áttelepülésre.¹⁷

A németek letelepítése Kárpátalján nagyobb részt szervezeten, és állami-lag ellenőrzötten folyt. A telepesek engedményeik által kedvezőbb helyzetbe jutottak, mint amilyenben az őslakosság élt.

Az első települési hullám után rövid szünet következett. Majd csak 1746. május 24-én jelezte Frankföldről 25-30 család a munkácsi uradalomba való áttelepedési szándékát. Ők Beregszászban telepedtek le.¹⁸

Ez év június 25-én meghalt Schönborn Frigyes Károly.¹⁹ Halála azonban nem akadályozta a további telepítést. Schönborn-Menfort grófnő, a kiskorú Jenő Ervin anyja és gyámja ugyanis 1749. december 9-én új "Áttelepedési Feltételek"-et bocsátott ki, amely a korábbi feltételek mellett újakat is ígért. Ennek hatására újabb német falvak alakultak Munkács körzetében. Az itt letelepedők 6 évre mentesültek az adó- és jobbágyi kötelességek alól.²⁰

Az "Áttelepülési Szabályoknak" megfelelően 1750-ben 8 család telepedett át Würzburgból Pósházára, 19 család pedig Beregszászba. Schönborn-Menfort grófnő Felső-Ausztriából is hívott még németeket, akik közül 1758-59-ben 21 család érkezett Kárpátaljára.²¹

1761. november 22-én adták közre a harmadik "Áttelepülési Szabályzat"-ot, amely alapvetően meghatározta a további bevándorlást. Ez a szabályzat lényegesen eltért az előzőektől. Bevezetője az uradalom gazdasági és természeti előnyeiről szólt. Célja az volt, hogy miután Ausztria elvesztette Sziléziát, az uradalom saját birtokaira telepítse a számára hasznos iparosokat és parasztokat.²² Az áttelepülésre jelentkezők között voltak építésszek, szövőmesterek, kőfaragók, bőrfeldolgozók és más kézművesek, ugyanis ezek az új helyet előnyösnek látták szövő- és bőrfeldolgozó műhelyeik felállítására. E műhelyekbe a helybeli olcsó nyersanyag mellett biztosíthatták az utánpótlást is.²³

Ekkor Schönborn Jenő Ervin hívására újra megindult Kárpátaljára egy nagyarányú bevándorlás. 1761-ben a Schönbornok ausztriai birtokairól Munkácsra 2, 1762-ben 15, 1765-ben 61 család, majd 1766-67-ben 5, 1769-ben 6, 1773-ban és 1774-ben 33-33 fő telepedett itt le.²⁴

1788-ban a munkácsi uradalomban összeírták a bevándorlókat. Ennek alapján 1730-1774 között Munkácsra és környékére 197 német család (874 fő), Beregszászba 71 család (350-400 fő) érkezett. 1774-ig összesen tehát 268 család,

azaz kb. 1350 fő talált új hazára Kárpátalján. A német bevándorlók az uradalomhoz tartozó falvak lakosságának így közel 10 %-át alkották.

Míg Schönborn Frigyes Károly idejében a bevándorlók többsége Frankföldről származott, a XVIII. század második felében az újonnan érkezők az osztrák birodalom más vidékeiről jöttek Kárpátaljára. Letelepédési helyeik Munkács és Beregszász mellett a Munkácshoz 10-12 km-es körzetben fekvő, elnéptelenedett falvak voltak.²⁵ 1730-1774. között Munkácson 64, Beregszászban 71, Újfaluban 28, Bartházán 28, Kucsaván 15, Lalovon 10, Várkulesán (Kljucsárki) 2, Kenderesen 2, Kustánfalván (Kustanovicja) 2 család telepedett le.²⁶

A német telepések lakhelyei fokozatosan alakultak ki Munkács környékén, illetve azokon a keleti részeken, ahol 1703-1711 között elnéptelenedtek a falvak. A Schönbornok tudatosan és következetesen telepítették be a németeket. Így népesedett be 1730-ban németekkel Kerepec. Ezután a falu a nevét is Felső-Schönbornra változtatta. Újfalu (Nove Szelo), miután németek által lett lakottá, az Alsó-Schönborn nevet kapta. Felső-Kerepectől délre Nyírhalom (Berezinka) falu is 1732-ben lett németekkel újratelepítve. Palánka pedig olyan német katonának állandó lakhelyévé vált, akik már 1703-1711-ben megszállták Munkács várát, és ezt követően itt telepédtek le. 1750-ben németekkel gyarapodott Pósháza lakossága is. A betelepedés után a helység nevét is németesítették. 1763-64-ben új német falu jött létre: Bartháza. 1758-ban szintén németek telepédtek be Kucsava hegyi faluba, 1771-ben Lalovba, amelyet Mendendorfnak neveztek el.²⁷

A német bevándorlás nem szűnt meg Schönborn Jenő Ervin halála után sem, mivel a német telepések jól érezték magukat új lakóhelyükön. Leveleikben, amelyeket az óhazába küldtek, arra bátorították szeretteiket, rokonaikat, ismerőseiket, hogy kövessék példájukat. Ezek a levélmeghívások kedvező fogadtatásra találtak, mint azt az alábbi adatok bizonyítják: 1804 januárjában 7 család (45 fő) Heiselbach (Hessen-Darsmadt) faluból jelentkezett kivándorlásra. Kérelmüket azzal indokolták, hogy a munkácsi uradalomban élnek rokonaik és falubeliek, akik jól érzik ott magukat, helyzetük is jobb, mint az óhazában élőké.²⁸ 1741-ben pedig 5 család kérte a munkácsi uradalomba való kitelepüléshez az engedélyt azzal az indokkal, hogy a négy évvel korábban áttelepült rokonaik és hozzátartozóik "nemcsak mindent megkaptak, ami a megélhetéshez szükséges, hanem életük célja is beteljesedett".

Folytatódott a kézművesek bevándorlása is. 1807-ben Schönborn német és cseh bányászokat hívott Zipssből és Fridrichdorfból. Hasonló meghívás alapján jöttek szudéta-német favágók 1827-ben Dorndorfba. Német iparosok vándoroltak be más vidékekről is, így pl. Galíciából. Hatásuk mindenütt észlelhetővé vált. Már 1746-ban Munkácson a kézművesek száma a betelepülés következtében annyira megnőtt, hogy amikor Schönborn Jenő Ervin úgy döntött, hogy felújítja

a munkácsi várat, csak az építést irányító kőművesmestert kellett Würzburgból hívnia.²⁹

A további bevándorlást azonban lelassították az időközben kialakult gazdasági körülmények, valamint az, hogy az uradalom falvaiban élő helyi ukrán lakosság létszáma jelentősen növekedett. A bevándorló német családok éppen ezért az ezt követő években már csak a városoktól távolabb eső falvakban telepedhettek le. Szarvasházára (Zsdenewe) 1855-ben 9, Szidorfalvára (Hrabove) 1877-ben 15, Puznyákfalvára (Puznyakovo) 1878-ban 18 német család költözött. A XIX. század végén azonban már nem volt jelentős német bevándorlás a munkácsi uradalom területére.

A német telepesek Kárpátaljára (elsősorban a munkácsi uradalomba) nem politikai, hanem gazdasági okok miatt vándoroltak be. A bevándorlók magas szintű technikai, kulturális és erkölcsi értékrendet hoztak magukkal. Többségük tudott írni és olvasni. 1731 elején egy kiváló orgonista és kántor, Johan-Ádám Ottó, majd egy elismert würzburgi orvos, Stirle is Munkácsra érkezett.³⁰ 1732-ben telepedett le Munkácson Uljajn iskolai tanító, aki munkája elismeréséül évente 4 hordó sört kapott ajándékba.³¹ Reder építész aki 1746-ban két gyönyörű térképet készített Munkácsról Würzburgból hívták azért, hogy a munkácsi vár helyreállítási munkálatait irányítsa.³²

Az új hazában a kedvező lehetőségek mellett a német bevándorlóknak különböző nehézségekkel is szembe kellett nézni. 1732-ben pl. a Schönbornba (Kerepec) letelepedett 30 német család közül 8 nem kapta meg az ígért földterületet, így kénytelenek voltak más faluba átköltözni. Itt egyébként a német telepesek 1739-ben csak annyi szántófölddel és legelővel rendelkeztek, amennyit maguk tisztítottak meg a bozótoktól, cserjéktől és az erdő maradványaitól. Nemcsak arra panaszkodtak, hogy szántóföldet nem kaptak, hanem arra is, hogy a legelő olyan kevés, hogy 3 éven át szénát is kénytelenek voltak vásárolni. A kis-kerepeciek pedig az ígért szőlő területekhez nem jutottak hozzá.³³ A Nyírhalomba (Berezinka) települtek még nehezebb helyzetben voltak. Földjük igen rossz volt, semmit sem termett. Állataik sem voltak a legelők alkalmatlansága miatt, így szervezstrágyával sem tudták javítani a talaj minőségét. Az Óhazától elszigetelődve nem is érezték jól magukat, úgy vélték, "vademberek közé" kerültek.³⁴

Nehezítette a telepesek körülményeit, hogy falvaik kis szigetekskéket képeztek az ukrán falvak között, és hogy új lakóhelyükön nem voltak katolikus templomok, papok, iskolák és tanítók. Felső- és Alsó-Schönborn (Felső- és Alsó-Kerepec) telepesei arról írtak panaszlevelükben, hogy mintegy 13 év múltán sem hallanak imát, mert a legközelebbi katolikus templom Munkácson van. Falujukban nincs tanító, a gyerekek nemhogy a Tízparancsolatot nem ismerik, de "sem olvasni, sem írni nem tudnak", és szüleik nem véletlenül mondják, hogy "még vadbakká nőnek fel, mint az oroszok".³⁵ Az említettekén kívül még egy komoly veszély is fenyegette a betelepülőket: a himlőjárvány, ami 1742. február 12-én

kezdődött Munkácson, és nagyon gyorsan elterjedt a környező falvakban is. Alsó-Schönborn (Alsó-Kerepec) telepesei ekkor kétségbe estek. Nemcsak a munkát hagyták abba, hanem olcsón eladták házaikat, jószágaikat, szénájukat és elmene-kültek a faluból. A rendet csak a hajdúk tudták helyreállítani.³⁶

A nehézségek ellenére a német telepesek igyekeztek megtalálni helyüket és beilleszkedni az új környezetbe. Földműves és általános ismeretüknek, mentalitásuknak köszönhetően nemcsak lakóhelyük közösségének vezetőivé váltak, hanem tevékenyen részt vettek az uradalom gazdasági és társadalmi életében. Sőt előfordult, hogy éppen a gazdasági életben betöltött tisztségek birtokában vették át a telepesek vezető körei fokozatosan a falvak, városok igazgatását. A XVIII. század végén Munkácson már saját bírósággal is rendelkeztek. Huszton a Scheibergből származó felső-rajnai parasztcsaládok 1784-ben jelentek meg, és 1848-ig a város két utcájában egységben éltek. Egyre növekvő befolyásuknak tulajdonítható, hogy német származású lett a bíró.

1751-től a szolgabíró is német származású lett. Másfél évtized múlva Beregszászban is német lett a főszolgabíró. De bekerültek a telepesek más, államhatalmi szervekbe is. A XVIII. század végére a munkácsi uradalom vezetésében így jelentős szerepet játszottak a korábban betelepült németek.³⁷

A német betelepülők életét, gazdálkodását segítette a Schönborn család, amely kezdeményezője volt a kulturnövények (napraforgó, burgonya, kukorica) termesztésének. Az uradalom területén ekkor vetettek és fogyasztottak először a lakosok kukoricát. A Schönbornok kezdeményezték a lengyel viasz készítését, amit vagy jó pénzért eladtak a piacon, vagy gyertyát, gyantát készítettek belőle. Nyugati mintára üzemeknek nevezett sajtfeldolgozót és textilkészítőt is alapítottak.³⁸ A német telepesek honosították meg az uradalomban a sörgyártást. Évente kb. 500 hordó sört állítottak elő.³⁹ A sörgyártás atyjának a frankfurti származású Konrád Vágner bérlőt tartják. Az első pálinkafőzdét pedig a német Bergman József Munkácson rendezte be. Munkájáért az uradalomtól évi 60 forintot, 2 vödör gabonát, 4 vödör árpát, 3 hordó friss sört és 1 sertést kapott. Mindezekért az uradalom számára 8 vödör gyümölcsitalt és 100 liter pálinkát kellett főznie minden évben.

Johan Hungreder Alsó-Schönbornban (Alsó-Kerepec) nyitotta meg az első hentesüzletet, 1751-től pedig már Munkácson az összes mészárszékét árendába vette. Johan-Adam Djur évi 15 forintért a vastermelés monopóliumát bérelte.

A XVIII. század 70-es éveiben a munkácsi uradalomnak már nem volt szüksége sem újabb földművesre, sem kézművesre, így a további bevándorlást segítő "Bevándorlási Szabályok" bővítését gátolva igyekezett akadályokat gördíteni a további belső migráció elé. A figyelem ekkortájt már inkább a helyi ukrán lakosság átcsoportosítására fordítódott.

Ezek az intézkedések bár nem tudták véglegesen megakadályozni a németek bevándorlását, mértékét azonban csökkentették. Azonban még a XVIII. század végén is szívesen fogadták az erdő- és fagazdálkodáshoz értő németeket. Munkács környékének északi részén ugyanis nagy fenyves-, déli részén pedig bükkerdők terültek el. Ezek kitermelésére, gondozására Frankföldről és

	1880. év	1890. év	1900. év	1910. év	1921. év	1930. év
Németek összlétszáma	15 231	27 956	27 064	33 694	7 668	10 257
Más nemzetiségi csoportokhoz viszonyított aránya	10,2%	15,5%	13,1%	14,1%	3,1%	3,5%

Würzburgból képzett famunkásokat, vadászokat hívtak, akik a Schönbornok szeptemberi vadászatain is segédkeztek. Schönborn Ervin Frigyes 1889-ben Munkáctól nem messze építtette fel vadászvárát, Beregvárat.⁴⁰

A faipari cikkek szükségleteinek növekedését nagyban elősegítette a vasútépítés: 1872-ben épült a vasút Munkácsra, ezt 1887-ben meghosszabbították a magyar határig.⁴¹ A XVIII. század II. felében több megye falvainak lakossága hagyta ott a rosszul termő földet és szegődött el erdőgazdasági munkára: favágásra, válogatásra, fűrészelésre, gallyazásra, szekerek, szánkók, járomhoz való, hordók, kádak készítésére. A Rahón és Körösmezőn (Jaszinya) kitermelt fát pedig hajóépítéshez készítették elő.⁴²

Kisebb-nagyobb német települések jöttek létre Szolyván és Ungváron is. Szolyván és a munkácsi körzet olyan falvaiban, mint Puznyákfalva (Puznyakovo), Szidorfalva (Hrabove), Kékesfüred (Szinyák) Galíciából származó németek telepedtek le. A XIX. században a telepések többsége erdőgazdaságban dolgozott. A Körösmezőt (Jaszinya) környező falvak lakosai közül 300-400 volt favágó.⁴³

A faúsztatók száma a XVIII. század utolsó harmadában rendkívül magas volt. Az öt koronavárosban 244 fő foglalkozott ilyen tevékenységgel: Viskén 53, Dolhán 31, Szigeten 60, Técsőn 33, Huszton 97.⁴⁴

Az erdőgazdaság és a fakitermelés megélénkülése problémákat is vetett fel. Elsőként a fakitermelés és úsztatás időszakának pontos és helyes meghatározását. Az esős évszakokban ugyanis a folyók megduzzadtak és kiáradtak, száraz évszakokban pedig kiszáradtak. Így csak 3-4 megfelelő alkalom kínálkozott a fa-szállításához. A másik probléma az erdők újratelepítésének biztosítása volt.

A legnagyobb szakismerettel e téren a felső-ausztriaiak rendelkeztek. Innen telepített erdészeket és erdőmunkásokat a máramarosi főispán is a XVIII.

század első felében Brusztur környékére, de ezek olyan kevesen voltak, hogy teljesen asszimilálódtak. A következő telepítés e vidékre Mária Terézia idején történt a következő feltételrendszer alapján. "Az erdőmunkálatok rendszere megköveteli, hogy minden körzetben működjön egy erdészmaster és 6 segédmaster, akik szakszerűen értenek az erdőtermeléshez, a faszállításhoz, építészethez. A munkálatokba pedig vonjanak be más alárendeltet is." Az erdészmaster és a segédmaster számára kertés, udvaros lakóházat építettek, 2-3 háziállatuk számára legelőt biztosítottak. A lakóház nem volt eladható, de fiágon öröklődhetett.⁴⁵

Ezen feltételek alapján Felső-Ausztria két tiroli járásában 220 nőtlen, áttelepülni szándékozót fogadtak fel erdőmunkásnak. Voltak köztük favágók, feldolgozók, drótkötélszerelők, faúsztatók. Minden áttelepülő személy 1 000 gulden évi fizetést kapott, valamint ígéretet arra, hogy halála esetén özvegye és négy gyermeke állami nyugdíjra lesz jogosult.⁴⁶

A telepítéssel kapcsolatos határozat kimondta, hogy a munkásokat kisebb csoportokban telepítik le a Taracköz (Tereszva) és a Tisza felső folyása mentén. Első csoportjuk 1775. november elején jutott el Máramarosba, onnan pedig Orosz Mokra (Russzka Mokra) mellé. Itt felépítették lakóházaikat még a tél beköszönte előtt, és telepüket Német Mokrának nevezték el. Az új faluban 1778-ban már 40 lakóház állt, 10 pedig épülőfélben volt.⁴⁷

A bevándorlók második csoportja Dombó (Dubove) ukrán faluban telepedett le, és a helyi fémfeldolgozóban kapott munkát.⁴⁸ Így újabb német sziget alakult ki a Kárpátalján.

A következő években újabb német falu alakult a Mokrán (Mokrjanka) és a Brusztó patak (Bruturenka) völgyében: Királymező (Königfeld), a mai Uszty-Csorna. 1815-ben itt 20 új lakóház épült fel. A falu az erdőgazdaság központja lett. 1826-ban már lakosságának száma elérte Német-Mokráét.

Az áttelepült német favágók és erdőmunkások által lakott helyek jöttek létre a Felső-Tisza mentén is. 1814-re már Kőrösmezőn (Jaszinya), Iványin (Ivanovce, Usztye Rika) is német telepések szigetcskéi alakultak ki.

Rövid idő alatt jelentős jövedelemre tehetek szert azok a német telepések, akik Bruszturból érkeztek, ugyanis egyre nagyobb erdő került kivágásra, ill. a Felső-ausztriai favágók a Mokrán (Mokrjanka), Brusztón (Bruturenka) és a Taracközön (Tereszva) felépítették az első drótkötélvontatókat és gátakat, amelyek biztosították egész éven át a faúsztatást és sószállítást Kárpátaljára, Erdélybe és Magyarországra.

A német telepesektől a helyi ukrán lakosság is megtanulta az erdőgazdálkodás fortélyait.

1810-1820-ban telepedtek le erdőgazdasággal foglalkozó német családok Rahón, 1880-ban Orosz Mokrán (Russzka Mokra).⁴⁹

A XVIII. század végén és a XIX. század elején létrejött kárpátaljai német be-

települések már nem voltak olyan szervezettek, mint a korábbiak. De a XIX. század közepén pl. az Ungvári Kincstári Hivatal meghívására érkezett egy csoport német paraszt Salzburgból. Letelepedésükhöz külön utcát jelöltek ki (ma Svabszkaja ulica). Ők hamar elégedetlenkedni kezdtek, mondván, hogy nem azt kapták, amit számukra ígértek. A helyi lakosok sem nézték jó szemmel a bevándorló "svábok"-at, mert a kincstár nekik juttatta a jobb minőségű földeket.

A Kárpátaljára bevándorló németek 15 különböző dialektust használtak. Többségük azonban a frank és bajori-ausztriai nyelvi csoportokat képviselte.

A német telepések 12 nagyobb közösségben éltek együtt. Három közösségben kevesebb mint 250 német élt, négyben 200-500 fő, háromban 500-1000 fő, kettőben 1000-2000 fő.

A XIX. század végén, a XX. század elején a német települések összlétszáma a magyar és a cseh statisztikák szerint az alábbiak szerint alakult: ⁵⁰

A magyar statisztikai adatok szerint a német lakosság száma a háború előtt az 1880-1910 közötti években 1531-ről 33 694-re növekedett. A cseh statisztika 1921-ben jelentős létszámcsökkenést mutat (7 668 fő, a lakosság 3,1%-a). Feltődik a kérdés: honnan származik a különbség. Feltehetően arról van szó, hogy a magyar statisztika a nemzetiséget a nyelv szerint határozta meg, így a németek összeírásába kerültek be az e nyelvet beszélő zsidók is. A cseh statisztika a nemzetiséget vallási hovatartozás alapján határozta meg. Ezt véve alapul megállapítható, hogy a XVIII-XIX. században Kárpátalján a német telepések száma nem haladta meg a néhány tízezer főt. Arányuk a városokban az ukrán lakosság kilencszeres növekedését követően egyharmadra csökkent, de mindezek ellenére mind az igazgatásban, mind a gazdasági életben jelentős szerepet játszottak. ⁵¹

* * *

Az őshazától elszakadva, kis etnikai szigetekskét alkotva a német telepések igyekeztek megőrizni ősi szokásaikat, de közülük többen (főként a távoli kis falvakban élők) elszigetelődtek, "vértelenné" váltak. Őshazájukból magukkal hozták a termelési ismereteket, az életvitelt, életmódot és mindezt közvetítették a befogadó település lakosai felé. Ezáltal hozzájárultak Kárpátalja fejlődéséhez.

Jegyzetek

1. Isztorija gorodov i szjol Ukrajinszkoj SZSZR. Zakarpatszka oblaszty. Kijev, 1982. (A továbbiakban: Isztorija gorodov...) 121-122. p.
2. Karpaten-Ruthenien Rückschau Geschichte und Geschichten aus 200 Jahren. Zusammengestellt und bearbeitet von Anton Müller. Regierungsinspektor. Manuskript. Ludwigsburg, 1954. (A továbbiakban: KRR) 263. p.
3. Naukovi zapiszki Uzshorodszkoho derzsavnoho universztetu. 1957. 80. köt. 203-204. p.
4. KRR, 165. p.

5. Wild. Lothar Franz von Schönborn, Bischof von Bamberg und Erzbischof von Mainz. 1693-1725. Max M. von Freden: Die Schönbornzeit... aus Frankens besseren Tagen = Main Fraenkische Hefte (Würzburg) Heft 80. 1983. (A továbbiakban: Freden)
6. Micjuk, O.: Nariszi z szocialno hospodarszkoji isztoriji Pidkarpatszkoji Ruszi. Praha, 1938. (A továbbiakban: Micjuk) 2. köt. 42. p.
7. KRR, 40., 42. p.
8. Sulha, I. G.: Szocialno-ekonomiczne sztanoviscse Zakarpatty u druhij poloviny XVIII. sz. Uzshorod, 1962. (A továbbiakban: Sulha) 27-28. p. és lásd Isztorija gorodov... 333. p.
9. KRR, 20. p.
10. KRR, 22. p.
11. KRR, 23. p.
12. KRR, 22. p.
13. KRR, 23. p.
14. KRR, 24. p.
15. Uo.
16. KRR, 24, 25. p.
17. KRR, 25. p.
18. KRR, 26. p.
19. Freden, 291. p.
20. KRR, 31. p.
21. KRR, 26. p.
22. KRR, 22. p.
23. KRR, 31. p.
24. KRR, 26. p.
25. Uo.
26. Uo.
27. Petrov, A.: Materiali dlja istoriji Ugorszkoj Ruszi. Pregyeli v ugoruszkoj recsi v 1773. godu po oficialnim dannim. Iszledovanyije i karti. Szankpeterburg, 1911. 6. köt. 71. p.
28. KRR, 32. p.
29. Freden, 291. p.
30. KRR, 42. p.
31. Uo.
32. Uo.
33. KRR, 43-44. p.
34. Uo.
35. KRR, 44. p.
36. KRR, 47., 49. p.
37. KRR, 52-53. p.
38. KRR, 38-39., 53. p.
39. Sulha, 5., 43-44. p.
40. Freden, 332. p.
41. Freden, 330. p.
42. Micjuk, 2. köt. 234. p.
43. Tomosvári O.: Topographische Beschreibung alter Marmoroscher Gespanschaft. Pressburg, 1787. 3. p.
44. Sulha, 109-110. p.
45. Micjuk, 2. köt. 248. p.
46. KRR, 167-170. p.

47. Uo. 171. p.
48. Micjuk, 2. köt. 249-250. p.
49. KRR, 179-182. p.
50. KRR, 210. p.
51. Uo. 211. p.